

Antti Arnkil

Tuntematon Kariluoto

**”Kaksi momenttia esiintyy tarkastelumme kohteena: toinen on idea, toisen muodostavat inhimilliset intohimot.”
(G. W. F. Hegel, *Järjen ääni*)**

Niin kuin hyvin tiedetään, muotoilee Väinö Linna *Tuntemattomassa sotilaassa* kaksi suomalaisen upseerin arkkityyppiä. Toinen on hiljainen ja asiallinen, itseään säästämätön, miesten kunnioittama Koskela ja toinen armeijakuriin pedantisti suhtautuva, ylimielinen ja kenenkään mielialoja ymmärtämätön Lammio. Huonommin tunnetaan hahmo, joka on Koskelan ja Lammion eräänlainen ”puuttuva kolmas”: kirkasotsainen ja hieman lapsellinen kiväärijoukkueen johtaja Kariluoto, jota romaanin hahmoista sota ehkä selvimmin muuttaa ja kasvattaa. Voimakkaammin kuin ketään muuta kirjan henkilögalleriasta Kariluotoa ohjaa epämääräinen *velvollisuuden* ajatus. Hän ei Lammion tavoin kykene samastamaan velvollisuutta sotilassääntöjen tottelemiseen, ei myöskään Koskelan tapaan pysty koskaan omaksumaan mutkatonta realismia ja ”asiallisten hommien” perspektiiviä. Velvollisuus on hänelle jotakin muuta, jotakin joka aina jää yli näistä molemmista näkökulmista. Mitä se sitten on?

Kun Kariluoto sodan alkupäivinä saa ensimmäiset kokemuksensa sodan todellisuudesta, hän alkaa vieraantua aikaisemmista isänmaallisista fraaseistaan. Mutta mihin hän vieraantuu? Paradoksaalisesti velvollisuudentunne ja isänmaallisuus näyttää muuttuvan Kariluodolla sitä voimakkaamaksi ja kiduttavammaksi mitä vähemmän hän pystyy näkemään sillä selvää sisältöä. Häntä ajaa eteenpäin jatkuvasti tyhjentyvä, mutta samalla yhä velvoittavammaksi käyvä käsky.

Tarkastelen seuraavassa Kariluodon hahmoa ja hänen kehitystään sodan alkupäivistä perääntymisvaiheessa tapahtuvaan kaatumiseen asti. Yhtenä yllykkeenä kirjoittamiselle on ollut *Sotaromaanin* eli *Tuntemattoman* editoimattoman version ilmestyminen syksyllä 2000. Muutamat pitemmistä poistetuista jaksoista koskevat nimittäin juuri Kariluotoa ja terävöittävät kuvaa hänestä ja ennen kaikkea hänen perääntymisvaiheessa läpikäymästään psyykkisestä kamppailusta.

Yritän selvittää miten Kariluoto, nuori idealistinen reservinupseeri, paikantuu konflikteissa, jotka jatkuvasti aukeavat opitun isänmaallisuuden ja sodan todellisuuden sekä Kari-

luotoa piinaavan velvollisuuden ajatuksen ja hänen kokiemiensa konkreettisten tilanteiden välille.

Sivuan myös kysymystä siitä, mikä merkitys *estetiikalla* on Kariluodon maailmassa. Tälle herraspojan hahmolle nimittäin antaa syvyyttä se, että hän fennomanian pitkää traditiota (osin tietoisesti, osin tiedostamatta) sisällään kantavana jatkuvasti häilyy politiikan ja estetiikan välillä. Yhtä tärkeää kuin menestykselliset taistelut ja oikein asetetut päämäärät hänelle on se, että asiat etenevät oikeanlaisen dramaturgian tai koreografian mukaisesti. Muistamme kohtauksen, jossa vaativien taisteluiden jälkeen lopulta saavutaan Petroskoin laitamille ja miehet pysähtyvät katselemaan vallattua kaupunkia. Kariluodolle kokemus on unelmien täyttymys, mutta kaiken pilaa se, että ensimmäinen mies joka heidän porukastaan näkee kaupungin, on sotamies Viirilä, tyhmä ja isopäinen miehenkõriläs, joka vain nauraa näkemälleen. Kuvio on Kariluodon elämässä toistuva: *banaali* on hänelle kaikkein vaikeinta sulattaa ja tätä kautta on ymmärrettävää, että tosiasiat tuottavat hänelle aina pettymyksen. Vielä perääntymisvaiheen kaaoksessakin hän ajattelee paljastavasti, että olisi kyllä valmis ymmärtämään miesten pelon. ”Mutta välinpitämättömyys. Tuo katkeranhumoristinen leikinlasku tästä onnettomuudesta. Se nosti harmin kyneleet Kariluodon silmiin.”¹

Selostan ensin Kariluodon vaiheet romaanissa sekä romaanista poistetuissa osioissa ja tarkastelen sen jälkeen hahmon kohtaamia ristiriitoja ja hänen luonteessaan tapahtuvia muutoksia.

Kerronnan keskuksenahan on tunnetusti Koskelan konekiväärijoukkue. Konekiväärimiehet toimivat läheisessä yhteistyössä kiväärijoukkueiden kanssa, ja niinpä Kariluodon johtama ”neljäs” esiintyy usein mukana Koskelan porukan vaiheissa. Kariluoto mainitaan ensimmäisen kerran kuuluisan suoaukealla tapahtuvan tulikasteen edellä. Hän kävelee ”levottomana edestakaisin joukkueensa ketjua” ja yrittää puhua miehilleen ja Koskelalle huolettomasti ja miehekkäästi. Häntä itseään lukuunottamatta kaikki ovat kuitenkin selvillä, kuinka huonosti karski puhe sopii tämän herraspojan suuhun. ”Vänrikki puhui mielellään karkeuksia, mutta selvästi siitä huomasi, ettei se ollut muuta kuin väärinkäsitettyä miehekkyyttä”. Miehet virnuilevat, että poika ”puhuu tavarasta ihan niinkuin olis joskus päässyt koittaan”.

Käskynjaossa Kariluoto on jo niin hermostunut, ettei hänelle jää esimiehensä luutnantti Aution ohjeista mieleen juuri muuta kuin että ”ei saa jäädä tuleen makaamaan”. Kun hyökkäys sitten käynnistyy, Kariluoto menee aivan toistaitoiseksi ja puiden alkaessa rätistä vihollisen luodeista hän lyhyen pyrähdysten jälkeen heittäytyy maahan. Paikalleen jähmettyneenä hän huutaa: ”Ei jäädä tuleen makaamaan... Pyrittävä yllätykseen...” Näyttää jo siltä, että mikään ei saa Kariluotoa liikkeelle, mutta sitten paikalle marssii täysin pelottomana kompanianpäällikkö, kapteeni Kaarna. Hän katselee maassa makaavia miehiä ja toteaa isällisesti: ”Mennäänpäs mokoman suon yli että heilahtaa. Siellä jo toiset ovat naapurin asemassa. [...] Koitetaanhan uudelleen, vänrikki. Kyllä se lähtee.” Tämän jälkeen kapteeni itse lähtee uhkarohkeasti etenemään

kohti tulta ja, kuten tunnettua, saa lähes välittömästi kuoletavan osuman. Kariluoto katsoo tyrmistyneenä tapahtumaa.

”Hätäntyneessä tajunnassa alkoi jyskyttää:

– Joukon maine... joukon maine... vimmassa taiston... vanhuksen kuolevan näät...

Hänen kätensä kourivat suopursunvartta. Hän kuuli lääkintämiehiä huudettavan ja yritti nousta. Jostakin sielun pimennosta nousi kuvia. Isä ja äiti, jotka ylpeilivät hänestä tuttavilleen. Toverit, joiden kanssa oli iloittu sodan syttymisestä. Suomi saisi hyvityksen... Ja sitten tuli mieleen Sirkka...

Se ajatus oli nujertaa hänet. Kaarnan kaatumisesta ei ollut kulunut kuin kymmenkunta sekuntia, kun Kariluoto nousi. Hän kuuli mielettömästi karjuvansa:

– Hakkaa päälle pohjan poika! Eteenpäin pojat... Tulta munille. Kimppuun pojat!”

Kariluoto huomaa Koskelan etenemässä rinnallaan ja toisella puolella oman miehensä Ukkolan ”huutaen mielettömästi suu vaahdossa ja kainalostaan ampuen”. Kariluodon mieli nousee ”voitokkaaseen raivoon” ja hän tyhjentää pistoolinsa suon toiseen laitaan. Tässä vaiheessa taistelu tosin on jo rauhoittunut.

Loppupäivän Kariluoto on kuohuvan ilon vallassa eikä malta pysyä paikoillaan, vaan kuljeskelee edestakaisin ja puhelee innostuneena miehilleen. Hänen mielessään sekoittuvat kuvat Sirkasta ja tekeillä olevasta Suur-Suomesta.

”Suur-Suomen armeijan kapteenina, ellei peräti majurina hänet vihitään. Hän menee ensimmäisessä tilaisuudessa Maasotakouluun. Niin se on. Lakimiestä hänestä ei tule. Kariluoto näki jo hengessään itsensä nuorena aktiiviupseerina. Hän oli aika tavalla lapsellinen ja siksipä hänen kuvitelmansakin olivat sellaisia, ettei hän myöhemmin olisi enää niitä kehdannut omikseen tunnustaa.”

Kariluoto kirjoittaa illalla kirjeen vanhemmilleen. Siinä hän ilmoittaa, että tänään hän on ”lopullisesti ymmärtänyt, ettei elämä ole minun vaan Suomen. [...] Tulikasteen jälkeen ei käytetä suuria sanoja, mutta kuten sanoin: tiedän nyt tehtäväni, ja se on jo paljon helpompaa.”

Seuraavissa taisteluissa Kariluoto todella huomaakin olevansa rohkeampi. Hän alkaa kiinnittää huomiota Koskelaan ja ihailee tämän asiallista harkintakykyä ja pelottomuutta. Kuuluisassa kohtauksessa, jossa pyritään murtamaan vihollisen bunkkerilinjaa ja tilanne vaikuttaa jo epätoivoiselta, Koskela ratkaisee tilanteen kasapanoksella. Manööverin ansiosta hyökkäämään päässeelle Kariluodolle lankeaa taistelusta osaksi ansaitsematonta kunniaa. Asia jää pitkäksi aikaa vaivaamaan Kariluotoa, vaikka Koskelakin häntä kiittelee.

Kariluoto tavataan seuraavan kerran seurailemasta joukkojen vaivatonta etenemistä maantietä pitkin. On tapahtunut läpimurto ja jalkaväki, moottoroitu tykistö ja panssarivaunut tekevät matkaa kohti Itä-Karjalaa. Kariluoto on voitonriemuisella tuulella. ”Ylpeätä oli olla suomalainen upseeri, maailman parhaimman armeijan upseeri.” Mutta varjopuolikin sillä on, hän joutuu toteamaan. Tarkemmin katsottuna nämä joukot koostuvat rähjäisistä jermuista, ja osastot muistuttavat enemmän perääntyvää armeijaa kuin voittamat-

tomana etenevää valiojoukkoa. Sotilaallinen menestys ei riitä korvaamaan esteettistä mielipahaa.

”Hän olisi tahtonut siivittää tämän rakkaan isänmaan alkumenestyksen jyrysten eteenpäin kiitävillä armeijoilla, jotka lujina, kuin teräkseen valettuna, ajaisivat tuosta ohi ja laulaisivat: Nyt viimeinen, on merkki soinut meille, ja valmihit, me oomme taistohon.

Mutta ei. Ei ollut Sturm-joukkoja. Oli vain joukko resuisia irvileukoja, jotka etsivät ruokaa kuin kulkurit. Kiroisivat ja purnasivat ja mälväisivät leukojaan kaikista pyhistä asioista. Marsalkan suurenmoisesta ja ylevään tyyliin laaditusta päiväkäskystäkin ne kehtasivat laskea leikkiä. Melkein kuin kommunistit. Söivät rautaisannoksensa ensimmäiseen nälkäänsä, ja jonkun Die Fahne hochin sijasta jollottivat ’Korholan tyttöjä’ milloin sattuiivat lauluulle.”

Myös tapa, jolla suomalaiset sotilaat nimittävät omia joukkoja, inhottaa Kariluotoa: ”revohka, pulja, poppoo, koko remmi, hela paska, lutuna”. Ei mitään kohottavaa, ei mitään Saksan armeijalle ominaista. Tosin Kariluoto samalla tuntee vahvaa sympatiaa rähjäistä joukkoa kohtaan. Katsellessaan ohi laahustavia reserviläisiä, ”kumaraisia, työn kuluttamia miehiä”, hän ei äkkiä enää olekaan masentunut. Suomi on mukana koko kansan syvydeltä! Mieleen nousevat runon sanat: ”kaikki mi jaksoi kalpaa käyttää.”

Tämän kohtauksen jälkeen kerronta keskittyy Koskelan miehiin. Kariluoto on mukana eräässä vauhdikkaassa kohtauksessa, jossa konekiväärijoukkueeseen täydennysmiehenä tullut Rokka liittyy kiväärijoukkueen mukaan ja opastaa vänrikkiä kokeneemman miehen ottein. Ja aivan ilman vastarintaa Kariluoto alistuu Rokan komentoon, vieläpä kuuntelee taistelun jälkeen tämän antamat elämänohjeetkin. ”Sie oot nuor poika ja siul on viel sellasii urheusmielalloi. Sie pyrit sankartöitä tekemää. Mie taas en sellaisil pane hitonkaa arvo. Sillo pittää männä millo asjat vaatii, muullo pittää olla matalan.”

Kuudennen luvun alussa on yhteenvedonomainen jakso, jossa kuvataan hyökkäysvaiheen vaikutuksia eri hahmoihin. Todetaan, että Kariluodosta on vähitellen kehittynyt yksi pataljoonan parhaista joukkueenjohtajista. Yhteisissä tehtävissä yhä enemmän arvostamansa Koskelan kanssa hän asettaa toistuvasti oman henkensä alttiiksi. Ja Koskela tietää, että tämä tapahtuu ikään kuin hyvityksenä ensimmäisen taistelun nöyryytyksestä. ”Oli kuin nuorukainen olisi tahtonut ostaa itsensä vapaaksi tämän häpeän muistosta vapauttaakseen sitä mukaa persoonallisuutensa itselleen.” Kariluodon idealismissa todetaan muutos. Kotiväen lähettämässä kirjeissä esiintyvät isänmaalliset fraasit ellottavat häntä.

”Perusteeton tunnekuuhu väistyi muovautuen lujaksi velvollisuudentunteeksi. Ennen pitkää hänkin oli suosittu mies joukkueessaan. Eiväthän miehet häntä koskaan olleet vihanneet, mutta juuri liian intoilun takia he olivat jotenkin pitäneet häntä lapsellisena.”

Lokakuun alussa saavutaan Petroskoihin, ja tämä on Kariluodon elämän tähtihetki. Miehiinkin kaupunki tekee kyllä vaikutuksen ja aiemmin on lisäksi todettu, että Petroskoista oli muodostunut sotilaille ”kultainen kaupunki, jota kohden

he vaelsivat kuin uskovaiset”, mutta tämä johtuu lähinnä siitä harhaluulosta, että sota päättyy kun kaupunkiin päästään. Tai vähintään he saavat pitkän loman. Kun komppanian miehet pysähtyvät katselemaan Petroskoita mainitaan, että ”kieltämättä heidän mielissään asui täyhtymyksen tunne.”

”Tuossa se oli. Tuo heidät oli saanut kestäämään kaiken vaivan ja vastuksen. Nyt he olivat tavoitteessa, ja siihen loppuisi heidän sotansa. Jostakin syystä he uskoivat sellaisen olevan mahdollista.”

Kariluoto sen sijaan on maailmanhistoriallisessa vireessä. Aution kaaduttua hän on kohonnut komppanianpäälliköksi ja tässä ominaisuudessa katselee nyt miestensä kanssa, kuinka siniristiliput kohoavat Petroskoin korkeimpien rakennusten salkoihin. Kariluodon sankarilliset mielialat nousevat jälleen pintaan täydessä voimassaan. Kohtaus on hahmon kannalta yksi kirjan valaisevimista.

”Tietämättään hän tunsi itsensä vaaleatukkaiseksi länsimaiseksi valloittajatariksi, joka nyt täällä vuorelta katselee valloittamaansa kaupunkia. Hän ei huomannut, että oli ottanut kasvoilleenkin ”teräkseenvaletun” ilmeen. Hänen elämänsä eräs suurimpia täyhtymyksiä oli tapahtunut.”

Kariluoto röyhittää rintaansa ja puhuu miehilleen:

”– Niin, pojat. Siinä se nyt on. Jääkäriprikaatin ja ensimmäisen divisioonan joukot ovat miehittäneet kaupungin etelästä ja lounaasta. Niin kävi, että me emme saaneet sitä tehdä. Mutta marssikoon sinne ensimmäisenä kuka tahansa, niin tosiasia on, että me sinne olemme tien aukaisseet. [...] Meidän komppania oli ensimmäinen, joka näki kaupungin. Tarkoitan ensimmäinen täältäpäin etenevistä joukoista.”

Joku miehistä tarkentaa Kariluodolle, että ensimmäisenä porukasta kaupungin näki sotamies Viirilä. Sekavasti hohotellen tämä vähä-älyinen ja ruma sotilas myöntää asian: ”Mphähähähä. Sotamies Viirilä... mphähähähä. Isänmaan vartiomies mpähähähähä...”² Kariluodon tunnelma on pilalla. Eihän tämä sovi Karjalan vapauttamisen dramaturgiaan.

”Tuntui jotenkin rienaavalta ajatella tuota isopäistä apinaa tällaisessa yhteydessä. Miehen ulkonäkökin oli vastenmielinen. [...] Kariluoto käveli vaivaantuneena sivummalle. Oli liian vaikeaa löytää tuosta miehestä mitään, joka sopisi hänen äskeisten tunnelmiensa yhteyteen.”

Kun Petroskoihin sitten päästään, Kariluoto pääsee todistamaan siellä vallitsevaa täyhtä sekasortoa. Juopuneita kulkee kaduilla, kaikkialta kuuluu laulua, rähinää ja ammuskelua.³ Kariluoto järkyttyy joutuessaan seuraamaan vierestä paikallisen naisen ahdistelua. Humalainen sotilas kähmiä pelokasta, ”jo eukkoikäistä” naista. Kariluoto on puuttua asioiden kulkuun, mutta nainen pääseekin pakoon omin avuin. Kariluodon närkästys lauhtuu nopeasti, kun ajatukset kulkeutuvat Sirkkaan.

”Vaikka eukko olikin jo vanhemmanpuoleinen ja noihin kaikkiin vaatteisiinsa kiedottuna muistutti joulupukkia,

sai hänen näkemisensä Kariluodossakin aikaan sen, että hänen ajatuksensa ohjautuivat naiseen ja tietysti sitä mukaa Sirkkaan. Niin kaunis hänen suhteensa tähän tyttöön oli, ettei hän ajatellut mitään rumaa tämän yhteydessä. Hän näki mielessään vain tämän kapeat kauniit kasvot, hentoiset hartiat ja poven, jota hän joskus oli vahingossa koskettanut. Viiltävä, koko ruumista värisyttävä kaipaus tulvasi hänen mieleensä.”

Kaupungissa järjestetyn paraatin yhteydessä Kariluoto ylenetään luutnantiksi. Petroskoista lähdön jälkeen Kariluotoa ei vähään aikaan mainita, ja vasta Mannerheimin syntymäpäivillä seuraavana kesänä hän esiintyy jälleen. Upseerikorsulla ”reippaasti ryyppännyt” Kariluoto selostaa näkemyksiään siitä, kuinka suomalaista sotilasta on johdettava esimerkin avulla.

”Sotamies tuntee tiettyä alemmuutta esimiehen suhteen, ja tämä tunne on ohjattava suorittamaan tekoja, joissa mies voi tuntea nousevansa esimiehen rinnalle. Mutta ennen kaikkea. Ei mitään heikkoutta. Sulje sisääsi mitä tahansa. Ulospäin ole kuin kiveä.”

Hieman myöhemmin seuraa klassinen kohtaus, jossa ”Koskela Suomesta” ilmestyy päissään paikalle ja syntyy tappelu. Kariluoto yrittää rauhoitella toveriaan ja on myöhemmin mukana saattelemassa taltutettua Koskelaa nukkumaan. Kun hän paluumatkalla joutuu kuuntelemaan Lammion kärkevää arvostelua Koskelan käytöksestä, on juhlatunnelma lopullisesti mennyttä.

”Hän tunsi selviävänsä, ja turtuneessa mielessään häntä hävetti koko humala ja kaikki se mitä hän sen aikana oli puhunut. Kuinka kaukana tästä kaikesta onkaan se jokin, jonka kärjessä tapahtumien todellisuus kieppuu.”

Taistelut hytyvät pian asemasodaksi. Stalingradin tapahtumien aikoihin Kariluoto menee Maasotakouluun, josta päästyään kohoaa kapteeniksi. Tunnelmat rintamalla ovat matalalla, mutta Kariluotoon se ei vaikuta, koska hän on lopultakin kihlannut Sirkkansa: ”rakkaus oli ohjannut hänen mielensä pois isänmaan tulevaisuudesta.”

Hieman ennen kesäkuuta 1944 ja perääntymisen alkamista Kariluoto haavoittuu lievästi kranaatinsirusta ollessaan tarkastamassa asemia. Hän joutuu sairaalaan ja pitää lomaa, jolta palaa vasta perääntymisen ollessa täydessä käynnissä. Palatessaan hän on onnensa kukkuloilla, koska on vastikään mennyt naimisiin.

”Sillä täydellisellä itsekkyydellä, joka rakastuneille on ominaista, hän oli onnistunut pitämään mielensä erossa tapahtumista, jotka murskasivat hänen koko maailmansa. Suomi ei voi sortua, koska se tekisi hänet, kapteeni Kariluodon onnettomaksi, ja kuinka joku voisi häiritä häntä sellaisella varsinkaan nyt, kun hän eli elämänsä aallonharjalla. Pitihän kaikkien tietää, että hänet oli juuri vihitty naiseen, jonka ihmeellisyyttä täytyisi koko maailman hämmästellä.”

Surkuhupaisa kontrasti syntyy, kun iloinen ja siististi pukeutunut kapteeni astelee komentopaikalle ja kuulee Koskelalta viimeisimmät uutiset: tilanne on täysin toivoton. ”Kaikki

on lopussa, niin kertakaikkiaan kuin voi.” Kariluoto yrittää selittää tilannetta karkureilla, mutta Koskela toteaa, ettei heillä ole varsinaista merkitystä. Ei karkuruus edes ole kovin yleistä, ja pakosalle lähteneet ovat sitä paitsi enimmäkseen hermonsä menettäneitä miehiä, joista ei kuitenkaan olisi hyötyä. ”Mutta kukaan ei halua tapella. Koko touhu on niinkuin vesivelliä tai pitkää piimää. Mikään ei pysy käsissä mihin tarttuu.” Tämän repliikin jälkeen on *Tuntemattomasta* poistettu noin puolen sivun mittainen jakso, jossa korostuvat entisestään Kariluodon ja Koskelan erilaiset suhtautumistavat miehiin. Kariluoto yrittää löytää selitystä taistelumoraalin puutteeseen:

– Kuri on ollut liian heikko. He ovat kuin vapaaehtoisia. Tappelevat milloin haluavat.

Koskela näytti epäroivän. Hän heitti kävyltä saappaansa kärkeä, nykäisi itsensä vihaisesti etunojaan istuessaan ja puhui harvinaisen kiihkeästi:

– Minä en syytä miehiä. Ei syy ole heissä. Heidät heitettiin tämän keskelle valmistamatta. Koko armeijan mieliala on ollut suunnatonta huijausta. Nyt maksetaan jokaisesta valeesta ja katkerasti.”⁴

Pahimpana virheenä Koskela näkee karkureiden teloittamisesta. Miehet tietävät, ettei syy ole heidän ja näkevät teloitukset murhina. Kariluoto ei voi mitenkään hyväksyä ajatusta siitä että peli olisi menetetty. Hän ajattelee tappiota ja toteaa vihan ja itkun sekaisella äänellä: ”Ei jumalauta. Sitä minä en kestä... Minä en tahdo sitä nähdä. Muuten miten tahansa.”

Kariluoto käy tutustumassa tilanteeseen linjassa ja jonkin ajan kuluttua hän istuu komentopaikalla masentuneena.

”Rakkautensa riemusta hän oli tullut keskelle tätä kurjuutta, ja se oli saattanut hänen mielensä tuskaisen masentuneeksi. Hän oli saanut tarpeekseen perääntymisvaiheen kuvauksista. Niistä paljastui koko romahdus. Maataistelukoneiden ahdistamia kolonnia, tuhottuja varastoja, toivotonta mielialaa, karkuruutta ja huonoa taisteluhenkä.”

Kipeästi häneen koskivat nuo kertomukset. Tappioon liittyi kaiken lisäksi häpeä. Hän oli luullut armeijan vetäytyvän kaikkensa yrittäen, mutta nuo katkeranhumoristisella sotilasslangilla kerrotut jutut olivat totta.

Olihan ennenkin paettu. Pelätty ja juostu karkuun, mutta sitä oli sentään hävetty ja yritetty asia korjata. Nyt ei kukaan pitänyt sitä minään. Naureskellen miehet itse kertoilivat juoksustaan ja veistelivät vitsejä siitä.”

Kohtauksesta on poistettu noin puolitoista sivua, jossa Kariluoto käy ankaraa sisäistä kamppailua. Hänen mielessään sotkeutuvat toisiinsa kaikki mahdolliset asiat Kreikan sankaritaruista kotirintaman luhuihin kaupustelijoihin sekä Sirkka-vaimoon, jonka kanssa ei tässä tilanteessa enää ”ole varaa olla naimisissa”. Koska kyseessä on pisin ja kiinnostavin Kariluotoa koskeva poisto, on syytä siteerata *Sotaromaania* hieman pidemmin:

”Mihin oli kadonnut suomalainen sotamies? Missä olivat ne miehet, joiden teoista syntyisi ylpeämpi taru kuin kreikkalaisten Ilias?

[...] Kariluoto nousi yhtäkkiä seisomaan. Hän oli kuohuksissaan, niin että otti muutaman tarkoitukset-

toman askeleen edestakaisin, puristeli komentohihnaansa nyrkeissään ja hoki:

– Nyt on aika... On tullut aika... Uudestaan... On aloitettava alusta. Vain teoistamme saamme uuden pääoman. Henki on aina uhrin varassa. Uhrin varassa... Ei enää vaatimuksia. Velvollisuudet ensin.

Hän istui takaisin maahan. Hengitys kiihtyi ja ajatukset pyörivät sekavina aivoissa. Hänen on aloitettava. On jätettävä kaikki muu. On antauduttava taistelulle kokonaan. On unohdettava Sirkka ja koko elämä. On laskeuduttava heti kuilun pohjaan. On oltava kuollut etukäteen. Ei saa päästää pienintäkään toivonsädettä mieleensä. Se tekee heikoksi. Siitä kaikki heikkous johtuu.

[...] Yhtäkkiä hän löi nyrkkinsä maahan ja sähähti:

– Ja kaikki keinottelijat kotirintamalla on ammuttava. Se välähti hänen mieleensä oman henkilökohtaisen taistelun ohessa. Se tuli tuosta yleisestä ajatuksesta, jonka mukaan voipakettia kaupittelevat pikku gulassit ovat sotamoraalin tuhoajia. Hän ei ymmärtänyt, etteivät nämä pikku keinottelijat olleet kuin seurausilmiöitä siitä suuresta keinottelusta, jota koko talouselämä sodan aikana harrasti. Huipulla ei uhrattu mitään. Kariluoto oli kyllä valmis hirttämään luhun kaupustelijan, joka myi maanviljelijältä salaa ostamansa sian, mutta ei osannut ajatella lakaan, että myös sian ostanut johtaja, joka oli saanut rahansa toisten työstä saamallaan voitolla, samoin kuin maanviljelijä, olisi ollut hirtettävä ennen tuota lurjusta.

Tämä hyppäys sosiaalisen kentän tervehtyttämiseen unohtuikin heti, ja hän keskittyi vain omalle Öljymälleen. Joka kerta kun Sirkan kuva nousi hänen silmiinsä, tunsin hän, miten sydäneläällä alkoi heikottaa. Sen mukana laskeutui vaa’an toiseen puoliskoon raskas paino. Yhtäkkiä hän riuhtaisi sormuksen sormestaan ja aikoi ensin heittää sen menemään, mutta lievensi päätöstään ja pani sen lompakkoonsa.

– Ei ole varaa. On oltava vapaa.”⁵

Sitten lähistöltä alkaa kuulua ammuntaa ja Kariluoto joutuu palaamaan käytännön tilanteeseen. Hän yrittää puhelin-yhteyttä pataljoonan komentopaikalle majuri Sarastiehen. Yhteyttä ei kuitenkaan enää ole, ja komentopaikan suunnasta juoksevat miehet väittävät Sarastien kaatuneen, mikä pitääkin paikkansa. Vihollinen on tehnyt erittäin vaarallisen koukkauksen, ja koska Lammio on katkaisukohtaan vääriällä puolella, Kariluoto ymmärtää, että hänen on otettava pataljoona vastuulleen. Hän ottaa puhelinyhteyden taisteluosaston komentajaan, everstiluutnantti Karjulaan, hulluuteen asti peräänantamattomaan mieheen, joka käskää ehdottomasti pitämään asemat.

Kariluoto kutsuu komppanianpäälliköt koolle ja ilmoittaa heille käskyn. Koskela ehdottaa perääntymistä, mutta Kariluodolle omavaltainen ratkaisu ei sovi: ”Käsky on selvä”. Koskela yrittää selittää tilanteen täydellistä toivottomuutta, mutta Kariluoto toteaa vain: ”Komentaja tuntee tilanteen. Selitykset eivät auta.” Oireellista on, että Kariluoto tietää Koskelan olevan oikeassa, ”mutta vaikka hänen rohkeutensa riittäisi henkilökohtaiseen uhriin, niin komentajan käskyn rikkomiseen se ei riittäisi.”⁶ Ääni särähtäen hän sanoo Koskelle: ”Kerran se vain kirpaisee.”

”Koskela katsoi salaa Kariluotoa. Ensi kerran hän kuuli tämän puhuvan hänelle noin omin äänenpainoin. [...]

Kun Kariluoto lähti, välähti hänen mieleensä ikään kuin selviönä: Tänään tuo mies kuolee.”

Niin kuin kuoleekin. Viimeisessä taistelussa, johon Kariluoto osallistuu, häneltä kaatuu nopeassa tahdissa suuri määrä miehiä ja hyökkäys pysähtyy. Taistelun jatkaminen alkaa vaikuttaa mahdottomalta ja koko yritys kaamealta virheeltä. ”Ensi kerran Kariluoto tunsi, että vastuu noiden miesten kuolemasta oli hänen.” Tässä vaiheessa olisi vielä periaatteessa mahdollista irtaantua ja lähteä perääntymään, mutta keskeyttäminen tekisi tähänastiset uhrin turhiksi. Kariluoto päättää lähteä vielä viimeisen kerran hyökkäykseen.

”Kun liike alkoi, herätti se vihollisen tulen täyteen vimmaan, ja Kariluoto sai jälleen nähdä, miten parin miehen kaatuminen pysähdytti toisten syöksyn.

– Minä en pysähdy... En pysähdy...

Kariluoto ei astunut, vaan kompuroi eteenpäin. Kasvot olivat vitivalkoiset, ääni tukehtunut ja kankea ja hän huusi:

– Vielä kerran pojat...

Kun luoti sattui, laukesi hänen mielensä omituiseen vapautuneisuuteen. Kolme sekuntia hänellä oli aikaa tajuta kuolevansa, mutta niinä kolmena sekuntina hän pelkäsi kuolemaa vähemmän kuin koko sodan aikana milloinkaan. Hän oli melkein pä tyytyväinen, kun hän hämärtyneessä tajussaan totesi:

– Nyt ei enää... Nyt se loppui...

Jorma Kariluoto oli maksanut veronsa ihmisten yhteiselle tyhmyydelle.”

Tämän jälkeen pataljoonan rippeet perääntyvät Koskelan johdolla. Kariluodon ja muiden kaatuneiden ruumiit jäävät viholliselle, koska epätoivoisen tilanteen vuoksi ei saada kulkemaan kuin haavoittuneet. ”Heidät siunattiin kaikki kentälle jääneinä. Kariluodon ja ykkösen päällikön, luutnantti Pokin, nimet tulivat lisäksi heidän koulujensa seinään.” *Sotaromaanista* löytyy hapan jatkokaneetti: ”Muut kuolivat pelkällä kansakoulupohjalla.”⁷

Sitten Kariluoto mainitaankin enää kerran, kun Ukkolan kuoleman yhteydessä muistellaan kiväärijoukkueen harjoituksia taannoisella Paloaukealla. ”– Kuspiähän tuo siellä oli, Kariluoto, sanoi Sihvonen. – Mutta mies tuosta tuli.”

Kariluodon ratkaisevimmat kokemukset ajoittuvat oikeastaan tulikasteeseen ja välittömästi sitä seuraaviin tunnelmiin. Suolla koettu kauhu ja herpaantuminen, pelon voittaminen ja vakuuttuminen siitä, ”ettei elämä ole hänen omansa vaan Suomen” määrittävät kaikkia hänen myöhempiä vaiheitaan. Tietty velka jää painamaan häntä ja sen myötä halu ostaa itsensä vapaaksi. Velka henkilöityy kapteeni Kaarnaan, ja kuva kuolevasta kapteenista vainoakin häntä useaan kertaan jälkikäteen. Kaarnan lisäksi kaksi muuta Kariluodolle tärkeää ihmistä ovat Koskela, joka hänelle on saavuttamaton esimerkki sekä sotilaana että mutkattomasti miesten kanssa toimeentulevana upseerina, sekä Sirkka, joka Kariluodon epämääräisissä mielikuvissa liittyy kaikkeen pyhään ja arvokkaaseen, mutta joka hänen viimeisten päivien

»Sotaan lähtevän Kariluodon kulttuurista taustaa luonnehtivat Linnan muotoilun mukaisesti ”vastaitseenäistyneen maan kansallisen toisen polven sivistyneistön pitkähäköt niskavillat”. Runebergin säkeet, sankarihautojen pyhyys sekä talvisodan kuvauksista periytyvä reservinupseerin myytti.»

epätoivossa lopulta nousee edustamaan heikoksi tekevää mahtia, joka on hylättävä, jotta voi todella ”laskeutua kuilun pohjaan”.

Sotaan lähtevän Kariluodon kulttuurista taustaa luonnehtivat Linnan muotoilun mukaisesti ”vastaitseenäistyneen maan kansallisen toisen polven sivistyneistön pitkähäköt niskavillat”. Runebergin säkeet, sankarihautojen pyhyys sekä talvisodan kuvauksista periytyvä reservinupseerin myytti. Lisäksi hän on ”kuullut jo lapsena isänsä ja tämän tuttavien puhuvan Itä-Karjalasta. Heimokansasta joka huokasi vieraan ikeen alla ja jonka vapauttaminen oli Suomen kansan tehtävä. Tehtävä jota ei koskaan saanut jättää mielestä. Sitä oli ajateltava syödessä, sitä oli ajateltava nukkumaan käytäessä ja yöllä siitä oli nähtävä unia.”

Kariluoto arvostaa rohkeutta, mutta kaikkein rohkeimmat sotamiehet kuten suorastaan eläimen kaltainen Viirilä eivät saa hänen kunnioitustaan osakseen, koska tällaisella rohkeudella ”ei ole siveellistä arvoa, vaan ainoastaan käytännöllinen.” Itsensä voittamisen ajatus on Kariluodolle tärkeämpi kuin mekaaninen kyky sankarillisiin tekoihin. Upseerinroolia Kariluoto ei miellä aristokraattisesta vinkkelistä kuten Lammio, vaan hän hakee ”poikiin” välitöntä ja veljellistä kontaktia, jopa yrittämällä puhua karkeuksia, minkä läpi rivisotilaat tietysti heti näkevät. Vaikka miehet alkavatkin häntä sodan mittaan arvostaa, kyse on silti erilaisesta suhteesta kuin Koskelan ja hänen joukkueensa välillä.

Linna kuvaa vänrikin olemusta ”nulikamaiseksi”, mitä piirrettä Mollberg elokuvassaan korostaa. Kariluoto näytetään usein suu hämmentyneesti puoliavoimena, ja kun hän päätäväisenä rypistää kulmiaan, syntyy vaikutelma pikemminkin uhmakkaasta lapsesta kuin aikuisesta miehestä. Soperteleva puhe ja voimakkaat etuhampaat korostavat vaikutelmaa. Mollbergin elokuvassa tekstiä on myös jonkin verran kirjoitettu uusiksi, ja ensimmäisen kerran kun Kariluoto tavataan, hän lausuu haaveellisena: ”Me menemme kauaksi, unelmemme rajoille asti. Miten monta vinoa hymyä niille unelmille onkaan hymyilty. Me olemme sukupolvi, joka kääntää historian kulun.”

Mainittakoon, että kummassakaan elokuvassa ei korosteta Kariluodon vaaleaa tukkalaitetta, jonka Linna mainitsee useaan kertaan haluten kenties näin antaa hahmolle komp-

»Kuinka Kariluoto saisi lunastettua tekonsa ja persoonallisuutensa itselleen? Mikä on hänen omaansa? Siinä missä Lammio samastaa itsensä kokonaan armeijan järjestelmään ja Koskela taas kykenee tyynesti ottamaan kaikista toimistaan vastuun itselleen, Kariluodon tilanne on ongelmallisempi. Hänen kokee, ettei hänen elämänsä ole hänen vaan Suomen, mutta Kariluodolle se ei tarkoita mekaanista alistumista armeijalle, vaan se on jotakin suurempaa ja velvoittavampaa.»

romettoivaa arjalaisävyä. Herkullinen yksityiskohta on myös, että Linna kuvaa Kariluodon tarmokasta kävelytyyliä ”veuhkaisevaksi”.

Tällaisena Kariluoto siis ensimmäiseen taisteluunsa lähetetään. Sen aikana hän kokee perustavanlaatuisen järkytyksen. Sodan todellisuus näyttäytyykin puhtaana kauhuna, eikä Kariluoto pysty edes liikkumaan, saati sitten johtamaan päätäväisesti miehiään. Kuvaavasti hän makaa halvaantuneena suomättäällä ja huutaa samalla: ”Eteenpäin! Ei saa pysähtyä...” Sanojen ja kokemuksen välille repeää kuilu. Kariluoto ei koe muuta kuin negaation kaikesta siitä, mihin hän aikaisemmassa elämässään saattoi turvautua. Kuten muistetaan, Riitaoja on hahmo, jolle tämä kokemus, tämä symbolisen romahdus, jää pysyväksi. Hän ei pysty tekemään taistelutilanteissa yhtään mitään, koska kokee pelkkää kauhua, puhdasta negatiivisuutta. Voisi sanoa, että Riitaojalle sota on *ainoastaan totta*, ilman minkäänlaista symbolista suodatusta. Ja tätä kautta Riitaojan vastakohtaksi romaanissa ei asettuisikaan Lehto vaan pikemminkin Honkajoki, jonka maailmassa sota on pelkkää fiktiota, loputtoman symbolisen *détournementin* näyttämö.⁸

Kariluoto joutuu siis aluksi kauhun ja lamaannuksen valtaan, mutta sitten hän kuulee Kaarnan isälliset sanat ja joutuu muutaman metrin päästä todistamaan tämän kuoleman. Järkyttävä näky sysää perspektiivin laajemmaksi: hän muistaa patkan sankarirunosta, sitten mieleen tulevat isä ja äiti ja lopulta Sirkka, ja yhtäkkiä Kariluoto ponnistaa jaloilleen ja ryntää karjuen eteenpäin.

Taistelun päätyttyä Kariluoto on ylitsepursuavan iloinen. Vanhemmilleen kirjoittamassaan kirjeessä hän julistaa ym-

märtäneensä, ”ettei elämä ole minun vaan Suomen”. Kaarnan kohtalo on kirkastanut hänelle Tehtävän. Kariluoto ei tosin koskaan pysty tarkkaan selvittämään, mikä tämä tehtävä on, mutta on joka tapauksessa varmaa, että enää ei ole kysymys elämästä tai kuolemasta ensimmäisessä persoonassa, vaan koko konteksti vaihtuu: yksilön kuolema voi olla kansakunnan elämän ehto. Ja vaikka Kariluoto olisi toki aiemminkin voinut toistella itselleen tämällytyypistä väitettä, tuntee hän nyt sen sisällön nahoissaan. Häntä on koeteltu. Alkuperästä ja sen negatiivista Kariluoto ehättää siis *negaation negaatioon* ensimmäisenä sotapäivänään. Ei ollenkaan hassumpi suoritus.⁹

Ongelmat eivät kuitenkaan ratkea, vaikka Kariluoto pärjääkin nyt taisteluissa paremmin. Hän kokee olevansa velkaa. Moneen kertaan hän palaa ensimmäisessä taistelussa kokemaansa nöyryytykseen. Jokainen uhkarohkea hyökkäys on korvausta näistä tapahtumista. ”Oli kuin nuorukainen olisi tahtonut ostaa itsensä vapaaksi tämän häpeän muistosta vapauttaakseen sitä mukaa persoonallisuutensa itselleen.”

Tämä onkin olennaista: Kuinka Kariluoto saisi lunastettua tekonsa ja persoonallisuutensa itselleen? Mikä on hänen omaansa? Siinä missä Lammio samastaa itsensä kokonaan armeijan järjestelmään ja Koskela taas kykenee tyynesti ottamaan kaikista toimistaan vastuun itselleen, Kariluodon tilanne on ongelmallisempi. Hänen kokee, ettei hänen elämänsä ole hänen vaan Suomen, mutta Kariluodolle se ei tarkoita mekaanista alistumista armeijalle, vaan se on jotakin suurempaa ja velvoittavampaa.

Ensimmäinen sotakesä näyttää ensin vaikuttavan Kariluodon ajatteluun selkiytyvästi. Hänen idealisminsa muuttuu vähitellen käytännön päättäväisyydeksi. ”Perusteeton tunnekuuhu väistyi muovautuen lujaksi velvollisuudentunteeksi.” Häntä alkaa inhottaa kotiväen kirjeistä paistava fraasimainen isänmaallisuus. Mutta ei tarvita kuin saapuminen Petroskoihin, niin koko sankarikuvasto on jälleen täysissä voimissaan. ”[H]än tunsi itsensä vaaleatukkaiseksi länsimaiseksi valloittajaritariksi, joka nyt täällä vuorelta katselee valloittamaansa kaupunkia.” Usein hän kyllä tällaisten puuskien jälkeen häpeää ajatuksiaan, mutta tämä ei estä niitä toistumasta. Heilahtelu mahtipontisten mielialojen ja häpeän välillä on Kariluodolle ominainen: hän häpeää kirjeitään, sankarikuvastoaan ja humalaisia puheitaan marsalkan syntymäpäivänä. Mitään pysyvää jälkeä tämä häpeä ei kuitenkaan jätä; hetken päästä hän on taas haaveellinen itsensä.

Kariluodon todellisuudentajun häilyvyyttä kuvastaa, että kun asemasodan apaattisuus tarttuu armeijaan ja tilanne alkaa muutenkin näyttää huolestuttavalta, hän on immuuni – koska on juuri rakastunut. ”Suomi ei voi sortua, koska se tekisi hänet, kapteeni Kariluodon onnettomaksi, ja kuinka joku voisi häiritä häntä sellaisella varsinkaan nyt, kun hän eli elämänsä aallonharjalla.” Tosin yhtä oireellisesti hän riuhtaisee itsensä ”todellisuuteen” hyväksytyään vallitsevan tilanteen: ei olekaan varaa olla naimisissa, vaan on palattava karuimpaan konkretiaan ja hylättävä kaikki entiseen elämään liittyvä. Sitten välähtää yhtäkkiä mieleen, että kotirintaman keinottelijat olisi ammuttava osana sotamoraalia tervehdyttävää operaatiota. Ajatus on kuitenkin sen verran kaukainen, että siitä ei saa kiinni, se unohtuu heti ja Kariluoto keskittyy vain ”omalle Öljymälleen”. Nyt on ”laskeuduttava heti kuilun pohjaan. On oltava kuollut etukäteen.” Hän riuhtaisee sormuksen sormestaan ja on heittämässä sen

menemään osoituksena siitä, että on vapautunut kaikesta ja valmis mihin tahansa. Mutta sitten hän laittaa sormuksen varmuuden vuoksi lompakkoonsa. Tässä Linna osuu naulan kantaan: edes tässä homeerisessa mielentilassaan Kariluoto ei pysty tekemään selvää päätöstä.

Loppu on ristiriitainen. Sen jälkeen kun Kariluoto on tulikasteessa kokenut, ettei ”hänen elämänsä ole hänen vaan Suomen”, häntä piinaa kysymys: *mikä* sitten on hänen omaansa? Hän ei kykene omaksuma sotamiesten tai Koskelan ensimmäisen persoonan näkökulmaa, mutta ei toisaalta myöskään tyydy tiukassa mielessä upseerin rooliin kuten Lammio. Myötätuntoaan koko sodan ajan Koskelan mielialoja Kariluoto tekee lopulta elämänsä viimeisenä päivänä todella *oman* ratkaisunsa, mikä kuitenkin paradoksaalisesti tapahtuu siten, että hän tottelee esimiehensä käskyä tilanteessa, jossa sitä ei ole mitään mieltä totella. Hän kumoo Koskelan perääntymisehdotuksen vaikka tietää, että se on ainoa oikea.¹⁰ Koskela on yllätynyt. ”Ensi kerran hän kuuli tämän puhuvan hänelle noin omin äänenpainoin. [...] Kun Kariluoto lähti, välähti hänen mieleensä ikään kuin selviönä: Tänään tuo mies kuolee.”

Sinä päivänä Kariluoto ”vapautuu” kaksi kertaa. Ensin hän riuhtaasee itsensä irti Koskelasta ja oikeastaan koko todellisuudesta kieltämällä selvät tosiasiat Käskyn hyväksi. Ja kuollessaan hän sitten viimein vapautuu käskystä. Hän maksaa samalla velkansa Kaarnalle esittäessään irvokkaan toisinnon tämän kohtalosta. Hänen helpottuneet viimeiset sanansa ovat: ”Nyt ei enää... Nyt se loppui...” Viimeinkin Kariluoto saa rauhassa kuolla.

Katsotaan asiaa toisesta suunnasta. Kun psykoanalyttisessa traditiossa kuvataan symbolista toimintaa, käytetään usein Ison Toisen käsitettä¹¹. Käsitteellä viitataan sellaisiin symbolisiin perustoihin kuin vaikkapa Kansa, Jumala, Luonto tai Historia. Toisin sanoen tahoihin, jotka pitävät symbolista avaruutta koossa, mahdollistavat tilan, jossa asioilla voi olla merkitys. Tällaiset yhteiset viitepisteet takaavat sen, että sosiaalisessa maailmassa voidaan mielekkäällä tavalla toimia ja asioista voidaan puhua toisten kanssa.

Vaikka tällaista Isoa Toista – Jumalaa, Historiaa jne. – ei koskaan sellaisenaan havaitakaan, vaikka se ei koskaan ole ankarasti ottaen läsnä kokemuksessa, ei sitä silti voi millään yksiselitteisellä tavalla nimittää ”illuusioksi”, valheeksi tai pelkäksi sanahelinäksi. Ei nimittäin ole tarjolla mitään sellaista neutraalia näköalapaikkaa, josta jokin symbolinen perusta, Iso Toinen, voitaisiin julistaa joko olemattomaksi tai olevaksi. Vasta jokin tällainen Iso Toinen, asioiden taustalle yhteisesti oletettu symbolinen auktoriteetti, avaa mahdollisuuden puhua siitä, mitä ”todella” on olemassa, mitä maailma sisältää, ja millainen puhe on mielekästä ja millainen ei.

Tunteettoman hahmot määrittävät jatkuvasti itseään suhteessa erilaisiin symbolisiin tahoihin: armeijan järjestelmään, viholliseen, ”herroihin”, kansakunnan kohtaloon, isänmaahan, velvollisuuteen ja niin edelleen. Harvat rivimiehet vaivaavat näillä asioilla päätään paljoa purnaamista ja pilantekoa pidemmälle, mutta upseeritasolla tilanne on monimutkaisempi. Kamppailaan sellaisten kysymysten parissa kuin ”kenen vastuulla näiden miesten kuolema on”, ”onko esimiehen käskyä

**»Kariluodolle
puolestaan on ominaista
jatkuva kamppailu sen
kysymyksen kanssa mitä
häneltä todella halutaan.
Mikä on Ison Toisen
– Historian, Kohtalon,
Kansan – minulle
määräämä tehtävä? Mitä
Iso Toinen haluaa? Hän
on kyllä vakuuttunut siitä,
että hänellä on ankara
velvollisuus, mutta mikä
se on?«**

ehdottomasti toteltava” ja jopa ”mitä kansakunta minulta haluaa”, ”mikä on sodan oikeutus” ja niin edelleen.

Lammio ja Kariluoto muodostavat tältä kannalta mielenkiintoisen kontrastin. Lammio on kurin ja hierarkioiden suhteen pedantti ja näkee itsensä tavallaan pelkkänä armeijan instrumenttina, armeijan ”tahdon” toteuttajana. Hän on väline, joka toteuttaa symboliseen järjestykseen – tässä tapauksessa armeijan ohjesääntöön, esimiehen määräyksiin, Marsalkan päiväkäskyihin ym. – kirjattuja tehtäviä. Hän ei koskaan jää neuvottomaksi, koska hän tietää mitä häneltä vaaditaan. Hänelle on selvää mitä Iso Toinen häneltä haluaa, ja hän myös toteuttaa sen. Psykoanalyttisessä katsannossa tämä on perversikon positio. Perversikko on se, joka näkee itsensä pelkkänä objekti-instrumenttina, joka asettuu Toisen halun palvelukseen.

Kariluodolle puolestaan on ominaista jatkuva kamppailu sen kysymyksen kanssa *mitä* häneltä todella halutaan. Mikä on Ison Toisen – Historian, Kohtalon, Kansan – minulle määräämä tehtävä? Mitä Iso Toinen haluaa? Hän on kyllä vakuuttunut siitä, että hänellä on ankara velvollisuus, mutta mikä se on? On uhrattava miesten ja oma henki, mutta minkä vuoksi? Kenelle olen vastuussa? Psykoanalyysin kannalta tämä on hysteerikon positio.¹²

On totta, että tulikasteen jälkeen Kariluoto kirjoittaa vanhemmilleen, että ”tiedän nyt tehtäväni, ja se on jo paljon helpompaa”, mutta tietääkö hän sen todella? Hän tietää kyllä, että on olemassa *jokin* tehtävä, ja hän on valmis uhrautumaan sen vuoksi, mutta mikä se lopulta on? Epätoivoisimmissa perääntymistaisteluissa hän yhä edelleen hyökkää täydellä raivolla, vaikka hyvin tietää tilanteen mahdollisuuden. Eikä tämä selity kokonaan sillä, että hänen rohkeutensa ”ei riitä komentajan käskyn rikkomiseen”. Hänen suhteessaan armeijan hierarkiaan ja säännöstöön on aina jotakin epäselvää, jotakin ylijäämää. Vaikka Kariluoto on hierarkian ja sääntöjen suhteen kuuliainen, käsky on hänelle aina jotakin abstraktimpaa kuin esimiehen sana tai armeijan ohjesääntö. Se on Kutsu, jonka sisältöä hän jatkuvasti etsii, ja josta kaikki

»Kariluoto on eräässä mielessä riivattu. Hän ei koskaan todella saa haluamaansa, koska mikä tahansa toteutunut tosiasia on joko puutteellinen tai liiallinen muunnelma siitä mitä hän todella etsii.»

määräykset ja erilliset tehtävät ovat vain puutteellisia versioita. Jos haluaisi vääntää ruuvia vielä hiukan, voisi sanoa, että hänelle puhuu Jumalan tyhjä muoto, ehdoton vaatimus, mutta ilman mahdollisuutta sen tyydyttämiseen, koska se ei ole vaatimus mihinkään tiettyyn. Tätä voisi aivan hyvin nimittää *autenttiseksi* jumalasuhteeksi. Kariluodolle asia tosin ei artikuloidu uskonnollisena.

Linna kuvaa valaisevalla tavalla Kariluodon kaltaisia herraspoikia ja heidän sisällään pitämiä jännitteitä. Kirkasotsaisia, hyvää tarkoittavia nuorukaisia, jotka kantavat selvittämättömiä ristiriitoja sisällään kykenemättä todella ratkaisemaan niitä. Heidän luonteensa on liian heikko siihen. *Pohjantähti*-trilogiassa esiintyy kiinnostava, monin tavoin Kariluotoa muistuttava hahmo, kirkkoherra (myöhemmin rovasti) Lauri Salpakari (nimien samankaltaisuus on tuskin sattumaa). Kun hän trilogian kolmannessa osassa muistelee edesmennyt Jussi Koskela, hän sanoo leskeksi jääneelle Almalle: ”Minusta on usein tuntunut kun puhutaan Saarijärven Paavosta ja sellaista... että olisi vain runoissa, kuuluisi vain niin kuin runouden piiriin... Mutta hän oli todella olemassa... oli olemassa ja eli.”¹³ Kuten Vilho Koskela Kariluodolle, edustaa isoisä Jussi rovasti Salpakarille ihmishahmoista runoutta. Jotakin niin yksinkertaista ja puhdasta, ettei herraspoika voi koskaan yltää hänen tasolleen.

Salpakarilla räikeän kontrastin tähän ihailuun aiheuttaa se, että torpan maiden omistukseen liittyvissä asioissa, jotka kuitenkin tekevät Koskelan Jussista sen mitä hän on ja joiden järjestäminen on periaatteessa täysin Salpakarin päättäntävallassa, niissä hän pettää Koskelan. Hän on liian heikko vastustukseen vaimonsa painostusta ja riistää Jussilta tarvitsemansa maapalan. Tosin se on virallisesti pappilan maata, onhan Koskela pappilan torppa, mutta molemmille osapuolille on kiistattoman selvää kummalle maa moraaliselta kannalta kuuluu. Se on Jussin suosta raivaamaa maata ja hänen koko elämänsä rakentuu tämän raivauksen pohjalle. Pappila

lohkaisee pellosta itselleen palan, koska ei pysty Salpakarin vaimon Ellenin vaatiman ylellisen elämäntyylin vuoksi hankkimaan tarpeeksi rahoja omilta pelloiltaan. Ratkaisu hävettää Salpakaria, mutta hän ei koskaan ota siitä vastuuta, ei oikeastaan katso sitä omaksi ratkaisukseksi ollenkaan, vaan vetoaa epämääräisesti käytännön pakkoihin. Lisäksi Salpakarit hankkivat Jussille raivaajamitalin, mutta eivät koskaan suostu tekemään hänen kanssaan selvää sopimuspaperia torpan maista, vaikka se on Jussin toive vuosikymmenien ajan. Ja aivan vilpittömällä mielellä Salpakari pitää sitten Koskelan hautajaisissa kauniin puheen, jossa Jussi kohotetaan Saarijärven Paavon tasoiseksi pyhimykseksi. Salpakari todella tarkoittaa mitä sanoo, ristiriita vain ei missään vaiheessa artikuloidu hänelle.

Tällaisten kontrastien sommittelijana Linna on todella taitava. *Pohjantähden* isossa mittakaavassa hän tunnetusti kuvaa kuinka kansallisen herätyksen projekti kohtalokkaalla tavalla toteutuu: kansa onnistutaan kuin onnistutaankin herättämään, mutta se mikä herää, osoittautuukin joksikin vieraaksi ja hallitsemattomaksi. Se onkin joukko ihmisiä, joilla on omia tarpeita ja intressejä ja jotka heräämisensä myötä organisoituvat työväenliikkeeksi ja nousevat vaatimaan etujaan.¹⁴ Kansaa osoittautuu herrojen kannalta aina joksikin muuksi kuin piti, ikään kuin turmeltuneeksi versioksi ”alkuperäisestä”.

Vastaavanlainen kuvio löytyy *Tuntemattomasta*, ja kaikkein kirpeimmin henkilökohtaisesti sen kokee Kariluoto. Hänen vilpittömän käsityksensä on, että upseeristo ei saa paeta armeijan ulkoisten muotojen taakse, vaan sen on ymmärrettävä, että kaiken menestyksen perustana on jalo suomalainen sotilas. Lammion edustama aristokraattinen upseerikuva ei Kariluotoa miellytä. On mentävä kansan pariin, johdettava suomalaista rivisotilasta edestä, ei ylhäältä. Mutta todellisuudessa ”jalo suomalainen sotilas” tyytyykin aina ”vain” asiallisten hommien suorittamiseen ja ehkä tiukan paikan tullen sotilasprotokollan ulkokohtaiseen myötäilyyn. Tämä on Kariluodolle vaikeasti nieltävä asia.¹⁵

Perääntymisvaiheessa Kariluotoa järkyttää jopa Suur-Suomi-hankkeen vararikkoo enemmän se, etteivät sotilaat lainkaan häpeä vetäytymistä. Hän olisi valmis ymmärtämään pelon. ”Mutta välinpitämättömyys. Tuo katkeranhumoristinen leikinlasku tästä onnettomuudesta. Se nosti harmin kyyneleet Kariluodon silmiin. Mihinkä kadonnut suomalainen sotamies? Missä olivat ne miehet, joiden teoista syntyisi ylpeämpi taru kuin kreikkalaisten Ilias?” Sotilaat eivät välitä onnettomuudesta. Tottelevat kyllä kun tarpeeksi käsketään, mutta eivät näe tehtävien vakavuutta ja suuruutta. He eivät pidä tehtäviä ominaan eivätkä siis näe niitä palkitsevina, eivät koe *nautintoa* niiden toteuttamisesta.

Näillä kohdin nousee etsimättä mieleen psykoanalyttinen erottelu repressiivisen käskyn ja superegon käskyn välillä. Kun repressiivinen käsky on muotoa: ”sinun on vierailtava sairaan isoäitisi luona halusit tai et”, superegon käsky kuuluu puolestaan: ”sinun on vierailtava sairaan isoäitisi luona *omasta vapaasta tahdostasi*.” ”Sinun on tehtävä työsi – ja lisäksi *oltava työssäsi onnellinen*, kasvettava ihmisenä, nähtävä omat luovat potentiaalisi.” ”Sinun on marssittava Petroskoihin – ja samalla *koettava tapahtuman historiallinen merkitys*.” Kariluodolle ei riitä, että taistelut onnistuvat ja joukot työntyvät yhä syvemmälle Karjalaan. Ensinnäkin asioiden on mentävä oikean esteettisen käsikirjoituksen mu-

kaisesti. Ja toiseksi, kaikkien on oltava täydestä sydäimestään mukana tapahtumissa. Mutta näin ei tietenkään koskaan tapahdu, ja siksi Kariluoto on eräässä mielessä riivattu. Hän ei koskaan todella saa haluamaansa, koska mikä tahansa toteutunut tosiasia on joko puutteellinen tai liiallinen muunnelmä siitä mitä hän todella etsii.

Viitteet

1. Ellei toisin mainita, lainaukset ovat *Tuntemattomasta sotilaasta*.
2. Mollberg kirjittää elokuvassaan ristiriitaa vielä hieman pannaessa Viirilän nimeksi itseään ”Suur-Suomen nokkamieheksi”. Laineen elokuvasta puuttuu koko asetelma. Viirilä ja Kariluoto kyllä esiintyvät molemmat kohtauksessa, mutta tekstiä on reippaasti lyhennetty ja tapahtuma vain ikään kuin kävellen läpi. Laineen versiossa Kariluoto jää muutenkin valitettavan vähälle huomiolle.
3. Mollbergin elokuvassa Petroskoin sekasorto kuvataan vahvasti elokuvan syntyäiköiden heijastelevan esteettien mukaisesti. Tunnelma on hyvin lähellä 80-luvun musiikkivideoita. Itse asiassa yölliset näyt tuovat mieleen Laura Braniganin ”Self Controlin” tunnelmat. Yhteistä on myös se, että molemmissa esiintyvät hahmot, ”creatures of the night”, saattavat olla yhtä hyvin todellisia kuin paikalle törmänneen sivustakatsojan kiihtyneen mielen tuottamia hourekuvia...
4. *Sotaromaani*, s. 428.
5. *Sotaromaani*, s. 446–7.
6. Laineella Koskelan ja Kariluodon erimielisyyttä ei nähdä, Mollberg puolestaan korostaa sitä.
7. *Sotaromaani*, s. 462.
8. Lehdosta voisi sanoa, että hän on Riitaoja joka *kestää kaubun* – sen ettei mitään symbolista suodatusta, mitään sääntöjä, mitään sosiaalista tilaa kannattelevia periaatteita ole – ja juuri tästä syystä hän ei kestä Riitaojaa. Muut sotilaat tämä ”omalla luvalla” maailmassa liikkuva alikersantti voi helposti kuitata käskyjen ja sameiden ”arvojen” mukaan ohjautuviksi laumaihmisiksi, mutta Riitaojan vauvamaaisessa avuttomuudessa Lehto näkee tavallaan ivamukaelman omasta positiostaan. Kiinnostava yksityiskohta on, että tulikasteessa Riitaojan käytös kirjoittaa Lehdolta ainutlaatuisen tunnustuksellisen repliikin: ”Pelkää kai tässä jokainen, mutta luulis sitä nyt sentään käden saavan liikkua.” Ja ”kuin osoittaakseen vastakohdan Riitaojan käytökselle” Lehto alkaa tulittaa umpimähkään kiväärillään. Mutta tämä ele ei asetu Riitaojan vastakohdaksi kuin siinä puhtaasti mekaanisessa mielessä, että Lehto ”saa käden liikkua”. Eikö ole totta, että sellaiset hahmot kuin suomurainten kasvua luotiseateissa ihasteleva Kaarna ja everstilutnantin puhevian kustannuksella jopa kaikkein ilmestyskirjaimisimman sekasorron keskellä pelleilevä Honkajoki eroavat paljon Lehtoa selvemmin Riitaojasta? Niin kusista paikkaa ei olekaan, etteivät nämä miehet pysyisi jämäkästi *logoksen* piirissä!
9. Slavoj Zizek selvittää hegeliläistä negaation negaation ajatusta seuraavasti: ”välitön A:n ’negaatio’ kumoo A:n position pysytellen kuitenkin sen symbolisissa kehyksissä, joten sitä täytyy seurata toinen negaatio, joka kumoo koko A:lle ja sen välittömälle negaatiolle ominaisen symbolisen tilan (uskonnon ylivaltaa horjuttaa ensin teologinen harhaoppiisuus; kapitalismin ylivaltaa ’Työn ylivalta’).” Zizek 2000, s. 72.
10. Hannu Raittila on kirjoittanut, että ”Kariluodon kehityshistoria on kuvaus herraspojan kasvamisesta kansanmiehen todellisuuteen ja sitä kautta aidon johtajuuden mahdollisuuteen. Sen edellytyksenä on kyky kommunikoida kansan kanssa kansan kielellä, toisin sanoen se, että todellisuus kuluttaa olemattomiin kaikki herrasväen tunnusmerkit.” (Raittila 2000.) Avainsana on ”mahdollisuus”. Kariluoto todella kasvaa aidon johtajuuden mahdollisuuteen, mutta näyttäisi siltä että mahdollisuudeksi se jää. Sota kuluttaa kyllä Kariluodosta olemattomiin herrasväen tunnusmerkit, mutta samaa tahtia näyttävät katoavan myös *todellisuuden* tunnusmerkit!
11. Käsitteestä ja sen Jacques Lacanin ajatteluun liittyvästä taustasta ks. esim. Zizek 2000.
12. Pervertikon ja hysteerikon lisäksi tavataan mainita vielä kolmas patologinen hahmo, psykoottikko. Psykoosissa arkikokemuksen ja Ison Toisen välinen etäisyys kuroutuu umpeen. Symbolinen toiminta luhistuu ja minä voidaan siten kokea Jumalana tai pelkkänä elottomana esineenä. Vastaavasti jokin arkinen kapine voi nousta edustamaan kaikki toiveet

kertaiteitolla toteuttavaa Jumalaista Objektia ja toinen ihminen äkkiä täyttää päättähäiä symboliset raamit. Puhdasta psykoottikkoa *Tuntemattomassa* ei oikeastaan esiinny, mutta lähin esimerkki lienee Riitaoja. Varsinaisten sotatoimien ulkopuolella hän on jotakuinkin tolkuissaan, mutta taistelut ovat hänen kokemuksessaan silkkaa negatiivisuutta, kauhua ja melua. Voisi myös väittää, että kohtaus, jossa Karjula teloitaa omakätisesti Viirilän, on psykoosin kuvaus. Karjula näkee yhtäkkiä Viirilässä armeijan koko avuttomuuden täydellisen henkilöitymän: ”Juuri se alituisesti purkautumistietä etsivä raivo, joka hänessä asusti, nousi nyt pintaan, eivätkä hillitsevät tekijät kyenneet sitä enää pysäyttämään. Tuossa se oli. Tuo isopäinen apina. Tuossa juuri oli kaiken sen inhottavan henkilöitymä, joka oli tehnyt marseljaista karkurilauman.” ”Tuossa se oli” merkitsee hetkeä, jolloin yleisen ja yksityisen välinen ratkaisemattomuus purkautuu.

13. *Täällä Pohjantähden alla* III, s. 85.

14. *Pohjantähden* toisessa osassa on muuan lyhyt mutta sitäkin intensiivisempi kohtaus, johon Linna saa hienosti pyydystettyä ”kansan heräämisen” ambivalenssin. Eletään suurlakon aikaa, meneillään on mielenosoitus. Väkijoukko on kerääntynyt kirkonkylälle ja laulaa marseljeja, mutta eräs renkipoika pujahtaa ostamaan munkkeja, joita hankkiikin ahneuksissaan peräti kymmenen. Sulan himon vallassa poika tunkee munkkeja suuhunsa samalla kun ylevä laulanta jatkuu taustalla. ”Keskittyneenä, ympäristöään enää tajuamatta, silmät puoliksi väärinpäin kääntyneinä hän ryhtyi jauhaamaan. Hampaat iskeytyivät vihaisesti munkin kylkeen, ja leukaperät jauhoivat taukoamatta. Munkki toisensa jälkeen katosi hänen suuhunsa. Kun toinen loppui, oli toinen jo kädessä vuoroaan odottamassa.” *Täällä Pohjantähden alla* II, s. 133.

15. Siellä kantilainen toveria etsii, mutta turhaa on työnsä. Eräässä romaanista poistetussa katkelmassa Linna muuten kuvaa asemasotavaiheen perusjermun elämänsäsennetta yllättävällä termillä: ”Eksistentiaalisuus” se oli, joka jälleen lujitti armeijan hengen. Kehkeytyi sotamies, jolla ei ollut perspektiivejä. Hän vain olla möllötti ja koetti huvittaa itseään miten parhaiten taisi.” *Sotaromaani*, s. 353. Linna irvailee eksistentiaalisuudelle myös *Pohjantähti*-trilogian lopussa; III, s. 524.

Kirjallisuus

- Linna Väinö, *Täällä Pohjantähden alla* 1-3. WSOY, Helsinki 1959–1962.
Murrosia. Esseitä puheita ja kirjoituksia. WSOY, Helsinki 1990.
Tuntematon sotilas. 54. painos. WSOY, Helsinki 2000.
Sotaromaani. 8. painos. WSOY, Helsinki 2000.
- Nummi, Jyrki: Pentinkulman viimeinen taisto ja historian loppu. Esipuhe Väinö Linnan koottujen teosten 3. osaan. WSOY, Helsinki 2000.
- Raittila, Hannu, Jätkäpojan linja. Esipuhe Väinö Linnan koottujen teosten 1. osaan. WSOY, Helsinki 2000.
- Seppälä, Juha, Tuntemattomat kuvat. Esipuhe Väinö Linnan koottujen teosten 2. osaan. WSOY, Helsinki 2000.
- Zizek, Slavoj, *The Ticklish Subject. The Absent Centre of Political Ontology*. 1. p. 1999. Verso, London 2000.